

УДК 37.011.3–051:57

ОЛЕНА ХАРЧЕНКО

Департамент освіти і науки Полтавської обласної адміністрації

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ ШКОЛИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

Професійна компетентність вчителя біології школи сільської місцевості є сукупністю специфічних здатностей для ефективного виконання конкретної дії у педагогічній діяльності, яка охоплює вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії. У статті охарактеризовано структуру професійної компетентності вчителя біології школи сільської місцевості.

***Ключові слова:** професійна компетентність, вчитель біології, структура професійної компетентності, школа, сільська місцевість*

Одним із найважливіших завдань реформування та модернізації вітчизняної системи освіти України є впровадження нових підходів до процесу розвитку професійної компетентності вчителів, адже нині вчитель-професіонал – це фахівець, який має високий рівень професійної компетентності, здатний удосконалюватися і самовдосконалюватися у процесі педагогічної праці, роблячи свій індивідуальний творчий внесок у професію і стимулюючи в суспільстві інтерес до результатів своєї діяльності.

Звернення посиленої уваги науковців (Н. Баюрко, М. Бирка, С. Іванова, А. Коробченко, Т. Кухарчук, Ю. Линник, С. Люленко, М. Мартинюк, В. Оніпко, О. Чалий) до проблеми розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості обумовлена низкою чинників:

оскільки XXI століття визнане століттям біології, то актуалізується необхідність формування в учнів природничої грамотності, а значить, і постійний розвиток професійної компетентності вчителів біології;

соціальний запит сучасного суспільства зорієнтований на природничо грамотну молодь, яка має цілісне уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу, роль і місце людини в навколишньому світі як невід'ємної частини природи, її моральну відповідальність за збереження природи [3];

здійснені у останні десятиліття відкриття у галузях природничих наук посилюють значущість світоглядної функції природничої освіти у цілому [7].

Педагогічна діяльність вчителя школи сільської місцевості за своїм змістом, методами, засобами, формами організації освітнього процесу школярів відрізняється від діяльності вчителя повнокомплектного загальноосвітнього навчального закладу, наприклад, у місті, що зумовлено особливостями освітнього процесу в малочисельному навчальному закладі, й потребує спеціальної підготовки, відтак, і подальшого розвитку професійної компетентності вчителів, зокрема, вчителів біології, які мають забезпечувати оволодіння учнями систематизованими знаннями про природу, природоохоронну діяльність, тобто якісну природничу освіту.

Нині у школах сільської місцевості вчитель біології забезпечує реалізацію завдань не лише біологічної, але й природничої освіти, яка є більш ширшим поняттям. У специфічних умовах школи сільської місцевості вчитель біології може навчати учнів і фізиці, й географії, і хімії, й інформатиці, й математиці, а іноді навіть предметам гуманітарного спрямування чи фізичної культури, при цьому вчителю доводиться застосовувати різноманітні форми роботи: індивідуальні, колективні, групова самостійна робота тощо.

Наголосимо, що у таких складних умовах значно зростає рівень професійної відповідальності вчителя біології школи сільської місцевості, оскільки для його діяльності характерною є поліфункціональність: вчитель-предметник, класний керівник, вихователь, психолог, управлінець (іноді, керівник школи), а також поліпредметність [6].

Саме тому вчитель біології в школі сільської місцевості має бути фахівцем високого рівня, широкого профілю та спеціалізації, мати високий рівень професійної компетентності, щоб забезпечувати: варіативність та особистісну орієнтацію освітнього процесу через послідовне, педагогічно доцільне проектування індивідуальних освітніх програм розвитку кожного учня; практичну орієнтацію освітнього процесу через введення інтерактивних, ефективних педагогічних технологій, проектно-дослідницьких методів, поширення навчального співробітництва; професійне самовизначення школярів і формування здібностей та компетентностей, необхідних для продовження професійної освіти [7].

Аналізуючи ґрунтовно праці науковців (Т. Бондаренко, М. Гриньова, Н. Грицай, Ю. Линник, С. Люленко, А. Маркова, М. Соснова, А. Теплицька), ми дійшли висновку, що професійна компетентність вчителя біології шкіл сільської місцевості – це інтегративна якість особистості, що поєднує в собі сукупність різнобічних біологічних знань, практичних навичок природоохоронної діяльності, умінь зацікавити учнів вивченням біологічного матеріалу, умінь формувати постійну потребу в удосконаленні біологічних знань, педагогічних здібностей, а також готовність і здатність вчителя самостійно здобувати та поглиблювати знання з різноманітних галузей природничих наук, діяти у складній ситуації та вирішувати професійні завдання з високим ступенем невизначеності, здатність до досягнення більш якісного результату праці, ставлення до професії вчителя як до цінності [1; 2].

Спираючись на дослідження С. Новописьменного, професійну компетентність вчителя біології шкіл сільської місцевості доцільно розглядати у таких 4-х аспектах: 1) компетентність як набуття вчителем вмінь і навичок для педагогічної діяльності; 2) компетентність як здатність вчителя визначатися, яку саме діяльність здійснювати і яким чином; 3) компетентність повинна відповідати

рівню, прийнятому в педагогічній діяльності вчителя біології, який працює в школі сільської місцевості; 4) компетентність як розуміння природи тієї чи іншої діяльності і того, наскільки вона бажана й необхідна для даного вчителя [5].

За М. Сосною та А. Хуторським, структура професійної компетентності вчителя біології школи сільської місцевості може бути представлена такими компонентами:

загальнокультурна компетентність – досить широке коло питань, стосовно яких вчитель біології повинен бути добре обізнаний, мати уявлення й досвід діяльності: особливості національної й загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини й людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки й релігії в житті людини, їх вплив на світ; роль природи в житті людини, основи природоохоронної та природозбережувальної діяльності тощо;

предметна компетентність – це сукупність здатностей вчителя у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що містить елементи логічної, методологічної, загальнодидактичної діяльності;

інформаційно-комунікаційна компетентність – здатність вчителя за допомогою ІКТ самостійно шукати, аналізувати й відбирати необхідну інформацію, організувати, перетворювати, зберігати й передавати її у процесі педагогічної діяльності та формувати ці вміння у своїх учнів;

комунікативна компетентність передбачає знання з мови (рідної, іноземної), способів взаємодії з оточуючими людьми, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями в колективі;

соціальна компетентність визначає володіння знаннями й досвідом у сфері суспільної діяльності, у соціальній сфері, у сфері сімейних відносин і обов'язків, у питаннях економіки й права, в галузі професійного самовизначення [9].

За С. Люленко, можна розглядати наступну структуру професійної компетентності вчителя біології шкіл сільської місцевості:

соціальна компетентність (комунікативні навички вчителя біології, уміння працювати в команді, уміння адекватної поведінки в соціумі, мотивації до захисту та збереження природи);

інформаційна компетентність (вчитель біології повинен володіти ІКТ, добувати інформацію з різних джерел – довідкової, енциклопедичної, науково-популярної, художньої літератури, періодичної преси, електронних засобів масової інформації, комп'ютерних баз даних, Інтернету; уміти поєднувати різні джерела інформації, вдосконалювати свої знання; вміти використовувати нові ІКТ та швидко адаптуватися до їх змін);

психолого-педагогічна компетентність (вчитель біології має бути здатним до використання психологічних, педагогічних та біологічних знань в організації взаємодії в освітній діяльності);

інтелектуальна компетентність (вчитель біології має брати участь у науково-дослідній роботі з біології, працювати з науковою літературою, вміти користуватися визначниками рослинного і тваринного світу, Червоною книгою тощо);

методична компетентність (вчитель біології повинен досконало знати методику викладання біології, педагогіку й дидактику як основу педагогічної діяльності, педагогічні технології, вміти проводити нестандартні та інтерактивні уроки, організувати дослідницьку роботу відповідно до теми уроків з біології тощо);

загальнокультурна компетентність (вміння вчителя біології аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдських цінностях, визначати толерантну поведінку щодо оточуючого середовища);

фахова компетентність (знання програм і підручників з природничо-наукових предметів, знання змісту і принципів побудови шкільного курсу біології тощо);

управлінська компетентність (вміння вчителя біології організувати власну діяльність та діяльність учнів в освітньому процесі сучасної сільської школи, оцінювати педагогічний процес і його результати) [2].

Л. Армейська та Л. Покроєва наголошують, що нині сільська освіта в Україні не може конкурувати з міською з багатьох причин, серед яких: недостатнє матеріально-технічне та навчально-методичне забезпечення шкіл сільської місцевості; низька якість знань випускників шкіл сільської місцевості та їх конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг; низька кваліфікація та професійна компетентність педагогічних кадрів шкіл сільської місцевості. З іншого боку, дослідниці звертають увагу на той факт, що школа в сільській місцевості має й ряд переваг перед міською:

природа (можливості для виховання учнів засобами природи, оскільки ліси, поля, луки, річка, озеро, ставки, а також свіже повітря, чиста вода створюють сприятливі можливості для фізичного, естетичного, екологічного, трудового, сімейного виховання, розвитку і навчання школярів;

місцеві національні традиції (сільська місцевість та її мешканці у значній мірі ще зберегли національні традиції навчання й виховання, властиву українському народу ментальність, тому діти зі шкіл сільської місцевості ближче й міцніше пов'язані зі старовинними легендами, традиціями, обрядами, піснями, що побутують у конкретному селі);

українська етнопедагогіка (учні школи сільської місцевості мають можливість виховуватися на принципах та засадах української етнопедагогіки, численних традиціях родинно-побутової культури – шанобливе ставлення до батька і матері, дідуся і бабусі, інших родичів, культури праці, любові до природи тощо) [8].

Слід зазначити, що українська етнопедагогіка, притаманна нині лише школам сільської місцевості, є символом створення української національної школи, національного відродження, відтворення прогресивних народних традицій, і саме тут, наголошує В. Мосіяшенко, криється потужний виховний потенціал, бо в духовно-моральній єдності батьків, дітей, дідів, онуків, з природою та її мудрістю, вічність самого дерева життя, безсмертя українського народу, нації, їх минуле, сучасне та майбутнє [4].

У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно виокремити одним із структурних елементів професійної компетентності вчителя біології шкіл сільської місцевості етнопедагогічну компетентність. За О. Ткаченко, етнопедагогічна компетентність вчителя – це особистісне утворення, яке є показником якісного оперування педагога досвідом народної педагогіки [10]. Тобто, етнопедагогічна компетентність може розглядатися як здатність вчителя біології оперувати досвідом української народної педагогіки у своїй повсякденній педагогічній діяльності.

Таким чином, у нашому дослідженні ми пропонуємо розглядати структуру професійної компетентності вчителя біології шкіл сільської місцевості, яка складається з таких 6 компонентів: спеціальної, психолого-педагогічної, інформаційно-комунікаційної, особистісно-індивідуальної, етнопедагогічної та поліфункціональної компетентності. Узагальнюючи досвід науковців, ми пропонуємо унаочнити структуру професійної компетентності вчителя біології шкіл сільської місцевості у вигляді функціональної діаграми (рис. 1).

Висновки. Аналізуючи структуру професійної компетентності вчителя біології школи сільської місцевості ми виявили, що наші дослідження підтвердили думку британського вченого Дж. Равена (John Raven), який зазначає, що компетентність багатоконпонентна, її складові незалежні, але володіють властивостями взаємозамінності [11].

Рис. 1. Структура професійної компетентності вчителя біології школи сільської місцевості

Як можна спостерігати з рисунку 1, професійна компетентність вчителя біології школи сільської місцевості є сукупністю специфічних здатностей для ефективного виконання конкретної дії у педагогічній діяльності, яка охоплює вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії.

Список використаної літератури

1. Бондаренко Т. Визначення змісту, структури та етапів формування методичної компетентності у майбутніх вчителів біології / Т. Бондаренко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. - 2012. - № 5(2). - С. 150-155.
2. Люленко С. О. Компетентісна підготовка майбутнього вчителя біології / С.О. Люленко // Природничі науки в системі освіти: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конференції, (Умань, 26 березня 2015 р.). - Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015, - С. 30-33.
3. Мартинюк М. Взаємозв'язок і взаємодія фізичних і астрономічних знань у процесі формування природничо-наукової грамотності молоді / М. Мартинюк // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. - 2012. - Ч. 4. - С. 246-256.
4. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. / В.А. Мосіяшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 176 с.
5. Новописьменний С. А. Формування базових компетентностей майбутніх учителів з основ здоров'я у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Новописьменний Сергій Анатолійович. – Кіровоград, 2016. – 302 с.
6. Онишків З. М. Система підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Онишків Зіновій Михайлович ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. - Тернопіль, 2016. – 439 с.
7. Оніпко В. Структура змісту підготовки майбутнього вчителя природничих дисциплін до реалізації біотехнологічного профілю у ЗНЗ / В. Оніпко // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 9. – С. 159–166.
8. Покроєва Л.Д. Розвиток професійної компетентності вчителів малокомплектних шкіл в системі післядипломної освіти [Електронний ресурс] / Л. Д. Покроєва, Л. В. Армейська // Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp20/2/pokroehva.pdf
9. Соснова М. А. Формування ключових компетентностей майбутніх молодших медичних спеціалістів у медичних коледжах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Соснова Мирослава Андріївна. – Кропивницький, 2016. – 368 с.
10. Ткаченко О. Принципи формування етнопедагогічної компетентності вчителя / О. Ткаченко // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. - 2012. - Вип. 106. - С. 154-162.
11. Raven, J. (1982). Education and the competencies required in modern society. Higher Education Review, 15, 47-57.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2017 р.

ХАРЧЕНКО Е.

Департамент образования и науки Полтавской областной администрации, Украина

СТРУКТУРА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ БИОЛОГИИ ШКОЛЫ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Профессиональная компетентность учителя биологии школы сельской местности является совокупностью специфических способностей для эффективного выполнения конкретного действия в педагогической деятельности, которая охватывает узкоспециальные знания, умения, способы мышления, а также ответственность за свои

действия. В статье на основе анализа теоретической литературы охарактеризованы структуру профессиональной компетентности учителя биологии школы сельской местности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, учитель биологии, структура профессиональной компетентности, школа, сельская местность

KHARCHENKO E.

The Department of Education and Science of Poltava Oblast Administration, Ukraine

STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A TEACHER OF BIOLOGY OF A SCHOOL OF RURAL LOCATION

On the basis of analysis of theoretical literature describes the structure of professional competence biology teacher schools in rural areas.

The professional competence of the teacher of biology of the school of rural area is defined as a set of specific abilities for the effective implementation of a specific action in pedagogical activity, which covers the narrow specialized knowledge, skills, ways of thinking, as well as responsibility for their actions.

The structure of professional competence of the teacher of biology of the school of rural area is analyzed. Studies have confirmed the opinion of British scientist J. Raven, who points out that competence is multicomponent, its components are independent, but possess properties of interchangeability.

Keywords: professional competence, biology teacher, structure of professional competence, school, countryside